



BARN-UNGA-SAMHÄLLE

**Examensarbete i fördjupningsämnet  
Barndom och lärande**

15 högskolepoäng, grundnivå

”Vår uppgift är att vägleda barnen”

” Our task is to guide the Children”

**En kvalitativ studie om barn som har svårt att delta i den fria leken  
A study about children who have difficulties participating in the ” free play”**

*Ildiko Olah*

*Karolina Tonhauser Stankoska*

# Abstrakt

Detta examensarbete ämnar att få ta del av pedagogers egna tankar och förhållningsätt kring barn som har svårt att delta i den fria leken. Syftet med detta examensarbete är att genom intervjustudier återge pedagogers beskrivningar av lekens betydelse och hur de ser på sin egen roll inför barns oförmåga att leka i den fria leken.

I vår studie har vi utfört kvalitativa intervjuer med sju pedagoger i både förskola och förskoleklass. Det är den sociokulturella teorin grundad av Lev Vygotskij och Donald Woods Winnicots begrepp mellanområde samt Corsaros begrepp tolkande reproduktion som vi har förhållit oss till för att kunna tolka vår empiri. Intervjuerna har vi sedan tolkat och analyserat samt delat in i olika kategorier.

Studiens resultat visar att pedagoger i förskolan uppfattar den fria leken nödvändig och ger relativt stort utrymme för denna. Det är i förskoleklass som den fria leken är mer begränsad. De intervjuade pedagogerna har en likartad bild om vad det är som gör att barn i olika sammanhang har svårt att delta i den fria leken. Studien visar också att det kan finnas flera orsaker till leksvårigheter. Det kan handla om mognad, brist på förståelse, miljö eller att barnet inte har knäckt de sociala koderna. I studien framgår att pedagogers viktigaste analytiska redskap är observationer. En intressant aspekt som blev synlig i vår studie är att barn med sociala problem och leksvårigheter kan bli påverkade av svåra situationer i hemmet.

Nyckelord: Barns lek, mellanområde, pedagogers förhållningssätt, sociokulturell teori, tolkande reproduktion

# Förord

För de flesta barn är den fria leken en viktig och utgörande del av uppväxten. Som vuxna kan vi minnas vem vi lekte med som barn och på vilket sätt vi lekte. Leken har en stor roll intellektuellt, socialt, emotionellt och språkligt.

Vi vill påstå att människans sociala utveckling sker främst genom den fria leken och det är denna tanke som fick oss att vilja utforska detta ämne inför vårt gemensamma examenarbete. Alla barn kan inte leka och för alla barn är det sociala samspelet inte helt naturligt. Däremot visar forskning och statistik att barn med sociala svårigheter ökar i barngrupper vilket kan yttra sig i barns lek. Som framtida pedagoger anser vi att det är oerhört värdefullt att bemöta barn i förskolan på det sätt som gör att deras sociala liv och färdigheter utvecklas på bästa tänkbara sätt.

Detta examensarbete har varit lärorikt genom att vi har fått möjlighet att fördjupa våra kunskaper om lek och vuxnas betydelse för barns liv. Under vår arbetsgång har vi både varit aktiva med både skrivande, litteraturläsning samt att studera tidigare forskning kring problemområdet.

Vi vill tacka förskolan och skolan för deras deltagande i studien. Utan er hade detta inte varit möjligt. Vi vill också tacka våra familjer för deras stöd under denna tid.

# Innehållsförteckning

1. Inledning .....	6
2. Syfte och frågeställningar .....	8
3. Teoretisk utgångspunkt.....	9
3.1 Sociokulturell teori.....	9
3.3 Tolkande reproduktion.....	11
3.4 Tillträdesstrategier.....	11
3.4 Proximala utvecklingszonen.....	12
3.5 Scaffolding.....	12
3.6 Mellanområde.....	13
4. Tidigare forskning .....	14
4.1 Den trygga familjen och effekten på skilsmässobarn.....	14
4.2 Olika faktorer som påverkar barns lekförmåga.....	15
4.3 Samspel, lek och social närvaro.....	16
4.4 Pedagogers närvaro.....	16
4.5 Barns interaktion.....	17
4.6 Pedagogens förhållningssätt.....	17
4.7 Pedagogers rolltagande i barnens lek.....	18
4.8 Sammanfattning av tidigare forskning.....	19
5. Metod.....	20
5.1 Metodval.....	20
5.2 Urval.....	20
5.3 Genomförande.....	21
5.4 Etiska aspekter.....	21
5.5 Bearbetning av data och analysmetod.....	22
6. Analys .....	23
6.1 Definition av den fria leken .....	23
6.2 Lekens betydelse för barn enligt pedagogerna.....	24
6.3 Orsaker till barns oförmåga till att delta i barns fria lek.....	25
6.4 Pedagogens roll och förhållningssätt .....	27
6.5 Sammanfattning.....	29
7. Diskussion .....	31
7.1 Resultatdiskussion.....	31

7.2 Metoddiskussion.....	32
7.3 Yrkesrelevans.....	32
7.4.Fortsatt forskning.....	33
Referenser.....	34
Bilaga 1.....	36

# 1. Inledning

I förskolans verksamhet utgör den fria leken en grundläggande förutsättning för barns lärande och välmående. I förskolans läroplan (Lpfö 98, rev. 18) och i Artikel 31§ i FN:s Barnkonvention (1989) står det att lek i sig är det väsentliga för barn och deras utveckling. Med hjälp av lek stimuleras barns kommunikationsförmåga och motorik samt skapar förutsättning för barns välbefinnande. Enligt läroplanen för förskolan (Lpfö 98, rev. 18) behöver leken få fritt utrymme med lugn och ro. Lek ska vara centralt i utbildningen och pedagogernas ansvar är att skapa en stimulerande miljö där barn får möjlighet att delta i lekar utifrån sina förutsättningar och förmågor (ibid.). Utifrån citatet nedan tolkar vi att det är pedagogers ansvar att vara delaktiga samt se enskilda barns behov.

Förskolan ska erbjuda barnen en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet. Den ska inspirera barnen att utforska omvärlden. I förskolan ska barnen möta vuxna som ser varje barns möjligheter och som engagerar sig i samspelet med både det enskilda barnet och barngruppen. (Lpfö 98, rev 18)

Enligt Knutsdotter (2003) och Folkman (2003) kan inte alla barn leka och vissa barn har svårt att delta i den fria leken. Dessa barn tar inte ofta initiativ och är sällan aktiva. Vissa barn skapar konflikter, springer och hoppar utan att egentligen leka. Dessa barn kännetecknas av att de inte har förståelse för vad de andra gör vilket gör att de antingen blir stående utanför leken eller att de förstör andras pågående lek (ibid.).

Barn som av olika anledningar inte leker med andra barn är en stor utmaning för pedagoger (Knutsdotter, 2003). Orsaker till att barn har svårt att delta i den fria leken är varierande. Att befinna sig i leken kräver trygghet som Knutsdotter (1987) poängterar. Knutsdotter menar även att barn som är otrygga på grund av olika skäl verkar ha svårt att lämna verkligheten och kliva in i lekens värld (ibid.). Pedagogers beskrivningar av orsaker och deras roll för att stödja dessa barn är yrkesrelevant för oss och för framtida pedagoger. Som författare till detta examensarbete vill vi belysa att det är ett komplext fält med flera ingångar. Vårt syfte är att genom intervjustudier få ta del av pedagogers berättande, deras roll kring barn med leksvårigheter i den fria leken.

Examensarbetet ämnar bidra med kunskapsbidrag inom detta problemområde. Under våra VFU-perioder har vi båda studenter till denna studie mött barn som inte leker eller som har svårt att komma in i lekgemenskap. Knutsdotter (1987) och Folkman (2003) menar att

sannolikheten att möta barn med dessa svårigheter är stor i varje barngrupp. Vi vill även påpeka att vår studie inte kommer behandla barn som har funktionshinder eller någon slags diagnos.

## 2. Syfte och frågeställningar

Syftet med detta examensarbete är att genom intervjustudier återge pedagogers beskrivningar av lekens betydelse och hur de ser på sin egen roll inför barns oförmåga att leka i den fria leken.

1. Hur beskriver pedagogerna orsaker kring barn som har svårt att delta i den fria leken?
2. Hur definierar pedagogerna den fria leken?
3. Hur beskriver pedagoger sin egen roll och deras förhållningsätt kring barn som har svårigheter att delta i den fria leken?



### 3. Teoretisk utgångspunkt

I vår studie har vi valt att använda Vygotskijs sociokulturella teori, Winnicots teori om känslomässiga relationer samt Corsaros begrepp lekstrategier och tolkande reproduktion. Vi anser att Vygotskijs begrepp proximala utvecklingszon och Winnicots begrepp mellanområde kompletterar varandra eftersom när ett barn saknar förmåga för att leka med andra barn, behöver de hjälp med att utvidga sitt lekområde. De behöver någon mer kompetent person som handleder dem framåt från den punkt de befinner sig. Eftersom detta problemområde är komplext och har flera olika ingångar kommer vi att använda flera olika teorier och begrepp. Enligt dessa teorier kan barnen utöva sina färdigheter med hjälp av vuxnas ledning och stöd. En annan anledning till att vi har valt dessa teorier är för att förstå de vuxnas avgörande roll i barns lek. Vi kommer börja med att beskriva vad sociokulturell teori är och sedan beskriva Winnicots teori om lek. Vi kommer att redogöra för olika begrepp som proximal utvecklingszon, scaffolding, mellanområde, tolkande produktion samt lekstrategier. Dessa begrepp och teorier kommer att användas i vår analys.

#### 3.1 Sociokulturell teori

Den främste uttolkaren av den sociokulturella teorin i Sverige är Roger Säljö, professor i pedagogik och verksam vid Göteborgs universitet. *Mind in society* (1978) är en samling av Vygotskijs essäer som klippts ihop och är det verk av Vygotskij som Säljö oftast refererar till i sina böcker.

Enligt ett sociokulturellt perspektiv lär sig barn genom lek och samspel med andra personer (Säljö, 2014). En viktig utgångspunkt är att människor är biologiska varelser som använder språk som redskap, för att förstå omvärlden (Säljö, 2014, s. 67, 74). Vygotskij framställer olika utvecklingsnivåer och påpekar att utvecklingens natur förändrar sig, från biologisk till sociohistorisk (Säljö, 2014, s. 36). Med det menar Vygotskij att utvecklingen förändrar sig under ett barns uppväxt och sker inom ramen för sociokulturella förhållanden. Säljö menar att den första, primära socialisationen förekommer i mindre gemenskap, i familjen där livets grundläggande kunskaper uttrycker sig i exempelvis språk och samspel med föräldrar och syskon. Den andra sekundära socialisationen sker i skolan där lärande är ett mål i sig (Säljö,

2014, s. 40). Språket och kommunikation i denna teori är central, ett slags redskap som fungerar som en länk mellan barn och omgivningen (Säljö, 2014 s. 67).

Språkliga och fysiska redskap medierar det verkliga livet för människor i konkreta verksamheter. Medierar innebär att människor inte står i direkt eller otolkad kontakt med omvärlden. Tvärtom utgör omvärlden en väsentlig del av vår sociala praktik (Säljö, 2014, s. 81). Säljö hänvisar till Vygotskij som hävdar att barns kulturella utveckling först sker på det sociala planet, och därefter på det psykologiska. En tankeväckande idé hos Vygotskij är att människor är i ständig utveckling och förändring, hen approprierar kunskaper från andra som hen samspelar med (Säljö, 2014 s. 119).

Säljö (2014) beskriver att samverkan mellan människans tänkande, handlingar och den materiella världen kan ses som en helhet. Enligt den sociokulturella teorin påverkas barnets kognitiva utveckling starkt av den omgivande kulturen och de sociala interaktionerna (ibid.). Vygotskij anser att språk är en viktig del av hans teori eftersom han föreställde sig att språket hade en särskild roll i kognitiv utveckling. Vygotskij framhåller att glädje och regler är viktiga kännetecken hos leken och att barn skapar en imaginär situation och tar själva kontroll i leken (Vygotskij, 1978). Skapande och lek har liknande karaktär, den ger människan glädje (Vygotskij, 1995, s. 47). Vygotskij menar också att leken är själva källan till barns utveckling (Vygotskij, 1978). Vygotskij påstår även att varje lek för med sig nya situationer som kräver lösningar och därmed är lek ett bra redskap för att utveckla sociala förmågor och färdigheter.

Vidare menar Vygotskij att relationen mellan lek, lärande och utveckling är indirekt där fantasi och upplevelser är viktiga verktyg för att förstå verkligheten. Med hjälp av fantasi utvecklar barn sin kreativitet som uttrycks i barns lek. Vygotskij menar att grunden till barns skapande finns i leken och att barn i leken tolkar sina upplevelser och ger dem liv och dramatiserar dem (Vygotskij, 1995, s. 9). Att samspela med andra människor är en förutsättning för barns kognitiva utveckling och tänkande (Lillemyr, 2002, s. 147). Barns lek fungerar inte endast som en härmning av vad de har sett, utan är en kreativ bearbetning av det upplevda som i sig skapar en ny verklighet som motsvarar barns egna behov och intressen (Vygotskij, 1995, s. 15).

## 3.2 Tolkande Reproduktion

Begreppet tolkande reproduktion kommer från Corsaros (2018) etnografiska studier inom barnomsociologin. Ur ett sociologiskt perspektiv innebär socialisation inte bara en fråga om att anpassa sig och att ta till sig av andras åsikter för att göra dom en del av sig själva, utan det är också en process som handlar om att förnya och reproducera. Något som är väldigt viktigt för socialisering är förståelsen för hur viktigt det är med kollektiva gemensamma aktiviteter det vill säga hur barn förhandlar, delar med sig och skapar kultur med andra. Begreppet tolkande fångar den innovativa och kreativa sidan av barns deltagande i samhället. Som vi kan läsa i Corsaros studier så skapar och deltar barn i deras egen unika kultur. I jämlika kulturer skapar de egen kultur med jämlikar det vill säga med andra barn och detta gör de genom att titta på hur de vuxna fungerar och gör för att kunna applicera detta på sina egna bekymmer och problem. Termen reproduktion fångar en idé av att barn inte bara införlivar tar till sig samhällen och kultur utan att de aktivt bidrar till kultur (ibid.).

För vissa barn kan för många intryck kännas påfrestande. Vid sådana situationer kan de använda sig av kamratgruppen som stöd för att förstå lek. Corsaro (2018) menar att denna reproducering innebär att barn försöker förstå sin omvärld. För att göra olika händelser, normer och regler begripliga, tolkar och omskapar barn dessa för att det ska bli hanterbart.

## 3.3 Tillträdesstrategier

För att barn ska kunna komma in lek och förstå lek har Corsaro (1979) i sina studier kommit fram till att de använder en rad olika lekstrategier. Dessa strategier har Corsaro genomfört genom tre olika observationsmetoder. Det är femton olika tillträdesstrategier som barn använder sig av för att komma in i lek. Corsaro (1979) menar att dessa strategier är till för att klara det motstånd som andra barn skapar. För att barn ska få tillträde till lek krävs också ett gensvar från andra barn. De olika strategierna kan vara till exempel att fråga om inträde, omringa cirkulera kring lek samt icke verbalt inträde. Till vår studie har vi valt att benämna en strategi, dock visar de andra strategierna olika sätt hur barn kan ta sig in i lek (ibid.).

### 3.4 Den proximala utvecklingszonen

Den proximala utvecklingszonen eller *The zone of Proximal Development* är ett begrepp för människans utveckling och lärande som har grundats av Lev Vygotskij. Genom den sociala interaktionen sker det förändringar i barns tänkande och beteende. Inom sin kultur kommer barn att lära sig tänka genom att vara verksamma med andra människor som kan mer. Vygotskij kallar dessa människor för "*more knowledgeable person*". Den här personen kan vara en mer kompetent kamrat, en lärare eller en annan vuxen. Utvecklingszonen beskriver avståndet mellan vad en människa kan klara av ensam samt vad hen kan klara av under en vuxens ledning eller tillsammans med mer kompetenta kamrater (Säljö, 2014, s.120). När den vuxne eller den mer kompetenta personen vägleder barnet sker inläring vilket leder till att barnet blir mer socialiserat vilket också leder till en kognitiv utveckling. En viktig andel av barns vardagliga aktiviteter sker inom den proximala utvecklingszonen. Barn i interaktion med andra ligger alltid ett steg före i utveckling än den som är ensam. I det här stadiet menar Vygotskij att man kan tillåta barn att delta i aktiviteter som skulle bli omöjliga för dem att klara av ensamma.

### 3.4 Scaffolding

Begreppet scaffolding som på svenska översatt är kommunikativ stöttning beskrivs av Säljö med ett exempel på en mamma som underlättar sitt barns problemlösning genom att bryta ned problemet i mindre delar som barnet kan lösa själv (Säljö, 2014, s. 123). Det är viktigt att påpeka att Vygotskij aldrig har använt begreppet scaffolding i sina texter och uttrycket introducerades första gången i en studie av Wood, Bruner och Ross (Woods, Bruner & Ross, 1976 s. 90). Jerome Bruner och hans kollegors teori scaffolding/stöttning baseras på Vygotskijs proximala utvecklingszons teori. Stöttning innebär att elever/ barn kan lösa en uppgift till en början med stöd av en vuxen men därefter klara sig utan stöd. Vygotskijs teori om den proximala utvecklingszonen har alltså en viktig anknytning till begreppet scaffolding. Scaffolding innebär att den vuxne leder barnet framåt i lärprocessen. Pedagogen bryter härmed ner uppgiften i mindre delar så att barnet lättare ska kunna lösa uppgiften. När barnet förstår hur hen ska göra kan pedagogen ta ett steg tillbaka och barnet kan få mer utrymme (Säljö, 2014).

## 3.5 Mellanområde

D.W. Winnicot var en psykoanalytiker och barnläkare som levde mellan 1896–1971. Winnicots teori (2003) är att skapande lek och kulturell verksamhet utvecklas i ett mellanområde. Mellanområdet kallas även ”det potentiella rummet” mellan verklighet och fantasi där samspelet sker mellan barn och föräldrar, i första hand mellan barn och moder. Winnicot betonar vikten av relationers betydelse för psykiskt välmående. Winnicot påpekar att lek är avgörande för den mänskliga utvecklingen. Han benämner det ”*kompetenta barnet*” och framhäver att barns kompetenser utvecklas i samspel med vuxna.

Winnicot menar att lek är terapi i sig, och att leken kan agera som en skapande upplevelse. Han menade också att barn lättare kan leka om alla aktörer är fria och lekfulla. Winnicot förklarar att barn som saknar tillit till en vuxen påverkas i sin lekförmåga (Winnicot, 2003 s. 171). Han delade upp barnens utveckling i olika faser med hjälp av begreppet beroende. Winnicot menar att ett barn är helt beroende av sin mors omsorg under det första stadiet i livet. Omtanke från modern gör att barnet skapar en förmåga inom sig att förstå vad dess behov är. Denna period är grundläggande för att barnet ska kunna skapa en tillit till sina föräldrar. Det andra stadiet sker när barnet är cirka 6 månader gammalt. Modern i denna period ses som ett separat objekt för barnet. Vid denna fas börjar barnet frigöra sig själv från sin mor och med hjälp av föremål som Winnicot (2003) kallar ”övergångsobjekt”. Dessa objekt kan vara en nalle eller en filt. Objekten blir en symbol för modern eller för modersbrösten när hon inte längre är tillgänglig. Lek är grunden till tillfredställande menade Winnicot.

Mellanområdet som beskrivs kallas också mellanliggande lekområde. I detta område möter moder barnet. Det är ett symboliskt område där tillit och ömsesidighet utvecklas mellan barn och mor. Denna tillit och ömsesidighet krävs för att barnen ska kunna våga leka. Enligt Winnicot (2003) kan leken beskrivas som en skapande upplevelse i tid och rum, och för att barnen ska kunna leka behövs en stabil och pålitlig relation. Winnicot (2003) betonar vikten av vuxnas närvaro i barns lek men däremot påpekar han att vuxna inte alltid behöver delta i leken.

Vi måste även påpeka att Winnicot skapade sin teori och begrepp om mellanområdet i en annan tidsålder då samspel och omvårdnad var något som hände mellan endast barnet och modern. De senaste stora samhällsförändringarna ledde till att inte bara mammorna utan även pappor och förskolepersonalen kunde ge omvårdnad till barnen.

## 4. Tidigare forskning

Vi vill framhålla att det inte finns så mycket forskning om barn som inte leker däremot finns det några undersökningar om pedagogiskt förhållningsätt och sampel som är betydelsefull för interaktion för att barnen ska kunna delta i den fria leken. Syftet med detta examensarbete är att genom intervjustudier återge pedagogers beskrivningar av lekens betydelse och hur de ser på sin egen roll inför barns oförmåga att leka i den fria leken. Vi har funnit en del relevant forskning som beskriver pedagogens sätt att arbeta med barn med sociala svårigheter. Vi har valt att använda oss av olika vetenskapliga artiklar och avhandlingar som presenteras nedan samt William Corsaros etnografiska studier. Den tidigare forskningen vi redogör för nedan är i syfte till att få en så tydlig bild som möjligt av olika orsaker som kan ligga i grund för barns oförmåga till lek.

### 4.1 Den trygga familjen och effekten på skilsmässobarn

William Corsaro är författare och sociolog samt en viktig forskare inom barndomssociologi. Han har utfört etnografiska studier om barn i förskola och skola. Han beskriver att barns samspel och interaktion sker i första hand i hemmet med familjen. För att barn ska kunna vara trygga och kunna samspela med andra barn och vuxna utanför sina hem framhäver Corsaro att barn behöver bygga en trygg relation till sina föräldrar. I de vuxna söker barn känslomässiga band vilket de från början har grundat i sina familjer. Den här tryggheten bidrar till att barn kan samspela, dela med sig och skapa vänskap (Corsaro, 2018).

I en studie beskriver Corsaro att leksvårigheter kan påverkas även från stress, konflikter och våldsamheter i hemmet. Aktiviteter och bra rutiner i förskolan kan vara bra för barn med dessa känslor och kan vara ett bra sätt att handskas med ångesten från de negativa erfarenheterna från familjen. På detta sätt blir förskolan en trygg zon. Genom leken och fantasin kan barn uppleva kontroll över olika störande moment (Corsaro, 2018, s. 133). Vilken miljö barnet befinner sig i har en stor betydelse för barnets välmående. Det trygga hemmet, förskolan som institution, det sociala livet med andra människor är sådant som är betydelsefullt för att det sociala ska fungera menar Corsaro.

De psykologiska och sociala effekterna på skilsmässobarn är svårare att mäta och förstå än de ekonomiska följderna. Trots att det finns en del forskning inom detta område är resultaten inte avgörande. En anledning till att vi benämner detta i vår studie är för att det framkommer i intervjuer, vilket man kan läsa i analysen att barn i skilsmässa påverkas i den dagliga förskoleverksamheten. I sina etnografiska studier talar Corsaro om två olika störningar som kan förekomma. Den ena kan vara att barn blir utåtagerande och får ångest, depressioner samt att de kan bli tillbakadragna. Den andra störningen kan innebära att de genomlider aggressioner, att de kan ljuga och blir olydiga. Att barn genomgår dessa känslor påverkar deras vardag vilket också påverkar leken med andra barn (ibid.).

## 4.2 Olika faktorer som påverkar barns lekförmåga

Löfdahl och Hägglund (2006) framhäver att barn lär sig sociala färdigheter genom lek. Båda författarna är professorer i pedagogiskt arbete och har forskat om förskolan, lek och barnkultur. Denna studie har genomförts på en svensk förskola under ett år med barn i åldern 3–6 år. Löfdahl och Hägglund beskriver att barns lek oftast är kopplat till glädje och är nödvändig för barns utveckling och lärande. En sociokulturell teori används för att förstå hur barn genom leken kan utveckla sina sociala kunskaper. Utöver den sociokulturella teorin använder författarna även Corsaros tolkning av produktion av kamratkultur. I båda dessa teorier anses relationer och språk som betydelsefulla aspekter för barns tillväxt.

Författarna har kommit fram till att uteslutande lekregler kan innefatta ålder, kön eller för många deltagare i leken. En annan form av exkludering ur lek är att ideligen tilldela en individ ”låg status”-roller, som till exempel betjänt. Studiens resultat visar även att om barn inte förstår leksignaler eller inte kommit så långt i sin utveckling kan det vara orsak till att bli utestängda från leken. Löfdahl och Hägglund markerar att en icke-verbal kommunikation hos yngre barn gör att de har lägre status och detta gör dem mindre aktiva i lek (ibid.). I vår studie är denna forskning relevant eftersom det beskrivs att leken kan brista av orsaker till exempel ålder, låg status, förståelse för lek vilket också framkommer i vår empiri.

### 4.3 Sampel, lek och social samvaro

Genom leken socialiseras barn och av den orsaken valde vi Skånfors (2013) studie som handlar om hur barn skapar kunskap genom socialiseringen i förskolan. Denna doktorsavhandling är skriven av Lovisa Skånfors som är lektor och verksam vid i Karlstads Universitet. Det empiriska materialet presenteras i fyra artiklar och i centrum står barns gemensamma sociala kunskaper. Skånfors har utfört en etnografisk studie på en svensk förskola utan speciell inriktning med barn i åldern 3–5 år där hon har använt sig av hundra timmar långa observationer via videokamerainspelningar samt fältanteckningar under ett och ett halvt år.

Avhandlingens resultat visar att barn är sociala aktörer och att de tillsammans i sin sociala tillvaro agerar i relation till sin omgivning. I sin studie använder hon sig av Corsaros begrepp kamratkultur där barns handlingar sker i relation till omgivningen och påpekar att enligt läroplanen är pedagogernas uppdrag att stimulera och stödja barns utveckling. Resultatet visar att barns sociala position är knutet till kön, ålder och förmågor. Författaren använder sig av kamratkultur som teoretiskt begrepp och syftar till aspekter av barns vardagsliv i förskolan. Denna forskning är relevant för vår studie eftersom barn inte deltar i lek på lika sätt är de i behov av pedagogers stöd.

### 4.4 Pedagogers närvaro

Laura Kelley (2017) är verksam lärare i Ohio vid Cincinnati University och har skrivit denna vetenskapliga artikel som handlar om vilket förhållningssätt pedagoger har i barns lek. Vi anser att studien är relevant för vår studie eftersom hon visar vilka metoder pedagogerna använder sig av för att kunna främja barns problemlösningsförmåga och deras självständighet. Hon beskriver att i den fria leken ges barnen möjlighet att möta och lösa sociala problem men även praktiska problem som kräver en viss kognitiv och känslomässig förmåga. Författaren lutar sig mot exempelvis Vygotskijs teori för att kunna analysera samspelet mellan de olika aktörerna där språk och utveckling hänger ihop. Språket som vuxna använder kontinuerligt är centralt och det funkar som ett verktyg där tanke och handling går hand i hand. Artikeln belyser ytterligare en viktig aspekt som ömsesidighet som är viktig för barns utveckling. Hon beskriver att det är viktigt i utbildningen att främja barns självkänsla. Denna studie är baserad på en undersökning med sexton barn i åldern 3–5 år med olika bakgrund på en förskola nära Midwestern State



University. Studien är genomförd med observationer, anteckningar och lärarintervjuer. Resultatet i studien visar att en lugn miljö är betydelsefullt för att pedagoger ska kunna främja barns delaktighet i den gemensamma leken. Studien visar också att läraren bör vara närvarande men samtidigt inte lägga sig i för mycket i barnens lek. Kelley kommer också fram till att dela erfarenheter med kolleger är en viktig aspekt.

## 4.5 Barns interaktion

Studien ”Barns tidiga lärande” är skriven av Sonja Sheridan, Ingrid Pramling Samuelsson och Eva Johansson (2009). Detta är en tvärsnittsstudie/ avhandling som beskriver barns samspel och dess betydelse i leken. Eva Johansson är professor och forskar om barns lärande och möten i förskola. Författarna av denna avhandling beskriver att genom att barnen tillbringar en stor del av sitt liv i förskolan, skapar de sociala liv och har ett samspel sinsemellan. För vår studie kring barn som har svårt att delta i den fria leken ansåg vi att denna studie är relevant eftersom den belyser flera olika faktorer till barns välmående. Avhandlingen lutar sig mot Corsaros begrepp kamratkultur. Författarna redogör att barn i förskolan som får vara delaktiga i berättelser, diskussioner och samtal om relationer, utvecklar sin sociala kompetens. Hur barn interagerar med andra barn beror på intresse, ömsesidighet, konflikter samt makt. Genom sina erfarenheter i förskolan lär sig barn att förstå att interaktion med andra barn är något känsligt och att bli accepterad i olika aktiviteter kan vara svårt. Istället för att begränsa sig själva och bara vara vän med ett barn, skapar de kamratkulturer med flera barn för att maximera chansen att lyckas med interaktion.

Studiens resultat visar att för att kunna behålla och bevara sina sociala relationer krävs ömsesidighet. Den känslomässiga relationen mellan barn och föräldrar spelar en stor roll i barns sociala liv. Johanssons forskning visar också att barns relationer i familjen spelar roll och att den är betydelsefull för barns välmående. Om ett barn däremot inte mår bra så kan detta visa sig i barnets lek enligt författarna.

## 4.6 Pedagogens förhållningssätt

Kerstin Bygdeson-Larsson är i grunden förskollärare, förskolepsykolog och fil dr och verksam vid Umeå Universitet. Bygdeson-Larssons (2010) doktorsavhandling fokuserar på samspel mellan vuxna och barn samt mellan barn. Den centrala delen av studien handlar om hur pedagogerna reflekterar om barn som har svårigheter i det sociala samspelet i lek. Författaren

utgår från delvis ett hermeneutiskt och sociokulturellt perspektiv och Winnicots mellanområde i sin studie. Bygdeson-Larsson har skapat PPR modellen som står för pedagogers processreflektion. Fem svenska förskolor har deltagit i PPR-projektet åren 2007–2009. Bygdeson-Larssons studie innehåller två artiklar där hon i den ena beskriver vilka nya erfarenheter och perspektiv pedagogerna har fått i sitt arbete med hjälp av pedagogisk processreflektion (PPR). Dessutom beskrivs hur detta bidrar till förebyggande av barns psykosociala ohälsa genom att samspelsklimatet förbättras som resulterar i en positiv förändring mellan de olika aktörerna. En viktig aspekt för PPR menar Bygdeson-Larsson att människan ses som ett tolkande subjekt, som genom sina erfarenheter skapar uppfattning om världen, om oss själva och andra.

Avhandlingen har vi valt ta med i vår studie eftersom den behandlar pedagogers roll och förhållningsätt. Pedagogernas inlevelsefulla lyhördhet och förmåga är avgörande för samspelsklimatet (Bygdeson-Larsson, 2010).

Studiens resultat visar att med hjälp av PPR modellen som bygger på observationer samt reflektioner får pedagogerna en ökad förståelse för barns perspektiv i lek och samspelsituationer.

Det mest centrala i PPR är att det riktar sig både till förskolepersonalens samspel med barnen och till förskolepersonalens möjlighet att uppfatta, tolka och förstå innebörden i barnens inbördes samspeprocesser och hitta vägar att arbeta med att förstärka ett konstruktivt och hänsynsfullt samspel mellan barnen.

(Bygdeson- Larsson, 2010. s. 30)

## 4.7 Pedagogers rolltagande i barns lek

Jeesun Jung är professor vid Ohio University och är verksam lärare. Studien av Jung (2012) baseras på kvalitativ metod för att utforska lärarens roll i barns lek. Med tre frivilliga lärares deltagande och tre månaders observationer, intervjuer, pågående samtal, e-postmeddelanden och reflekterande anteckningar genomfördes denna studie.

Enligt pedagogers berättande, betonar Jung (2012) att det som är den viktigaste rollen pedagogen har är att vara observatör då man kan skaffa kunskap om barn och deras lekutvecklingsnivå. En observatörsroll hjälper lärare att spontant bli engagerade i leken, har Jung kommit fram i sin studie. Hon beskriver att genom observation i barns lek kan

pedagogerna få syn på vilket sätt de ska hjälpa barnet. När pedagogerna blev inbjudna i barnens lek, bidrog det till de vuxna blev lekpartners. Med en stöttande roll av pedagogerna, hjälptes barnen att känna sig trygga i leken vilket ledde till en tryggare relation mellan de olika aktörerna. När lärarna antog rollen som kommentator/tolk kunde då pedagogerna beskriva och ifrågasätta barns signaler och förbättra deras ömsesidiga kommunikation. Pedagogerna tar rollen som inspiratör då de stöttar barnen på den nivån som barnen befinner sig i, detta för att de ska kunna fortsätta leken och föra den till en ny utvecklingsnivå. När lärarna antog rollen som ledare var leken oftast roligt orienterad och slutade med glädje. Lärarna använder ofta denna roll för att hjälpa barnen att må bättre och bara ha kul. När det fanns säkerhetsproblem eller leksakskonflikter i leken, antog pedagogerna rollen som säkerhets/konfliktlösare för att lösa problemet. Denna typ av roll innebär att man hittar balansen mellan säkerhet och utmaning. När många barn var intresserade av en lek tog pedagogen på sig en roll som mångsidig svarare. Denna roll innebar att pedagogen hade svårt att ge sin uppmärksamhet då barngruppen var så stor.

Studiens resultat visar att pedagogerna tar tio olika roller som till exempel observatör, lekpartner, inspiratör, kommentator/tolk, lekstödare, lekledare, säkerhet/konflikthanterare, mångsidig svarare och mångsidig rolltagare i barnens lek.

## 4.8 Sammanfattning av tidigare forskning

Sammanfattningsvis visar den tidigare forskning som vi har presenterat ovan att det finns en rad olika faktorer som påverkar barns lekförmåga. Författarna till dessa vetenskapliga artiklar och avhandlingar nämner olika orsaker till problemområdet som till exempel miljö, förståelse för lek, ålder och familjerelationer som kan vara bakomliggande grund till barns oförmåga att delta i den fria leken. De vetenskapliga publikationers resultatet som redogörs ovan ger en bild av lekens betydelse för barns kognitiva, sociala utveckling samt visar att detta problemområde är komplext. Författare till dessa vetenskapliga publikationer påpekar även att de vuxnas närvaro, barnens självuppfattning, samvaro och kamratskap är sammanlänkade med varandra för att barnens lek ska kunna fungera. En del av avhandlingarna beskriver hur viktigt det är med en närvarande vuxen i barns lek, vilket förhållningsätt pedagoger bör ha och vilka metoder de använder sig av att främja barns lekförmåga. För att ge barnen rätt stöd blir observationer ett viktigt analysverktyg.

## 5. Metod

I följande avsnitt kommer vi att redogöra för vilken metod vi har använt i vår studie, hur studien har genomförts samt hur vårt empiriska material ska presenteras. Vi kommer också att presentera de etiska aspekter som vi har tagit hänsyn till. Vi kommer att redogöra vårt angreppssätt i studien vilket är kvalitativa intervjuer med förskollärare samt barnskötare i förskoleklass och förskola. Under sista rubriken beskrivs bearbetning av data och analysmetod.

### 5.1 Metodval

I vår studie har vi valt att utföra kvalitativa intervjuer och på detta sätt ta del av olika pedagogers berättande om sin egen roll och förhållningsätt kring barn med leksvårigheter. Den kvalitativa metoden ger intervjupersoner möjlighet att svara med egna ord (Patel & Davidson, 2011). Att man använder sig av intervjuer i en studie ger möjlighet att ta reda på hur människor tänker om ämnet och agerar i olika situationer (Alvehus, 2013). Studien riktar sig mot pedagogers egna tankar, erfarenheter och förhållningsätt. Vi bestämde oss för att utföra semistrukturerade intervjuer vilket innebär att intervjuaren följer ett formulär som består av ett visst antal öppna frågor med ett brett tema. Den som svarar har med denna metod stor möjlighet att påverka intervjuens innehåll. Den som intervjuar behöver vara aktiv i att lyssna och ställa följdfrågor (Alvehus, 2013).

### 5.2 Urval

I alla typer av undersökningar krävs en form av urval förklarar Alvehus (2013). Vi har valt att utföra kvalitativa intervjuer med sju pedagoger på en förskola och en i förskoleklass i Skåne. Urvalet av de intervjuade pedagoger påverkades av vilka som fanns tillgängliga att delta i vår studie. Detta kallar Alvehus (2013) bekvämligheturval.

Både förskolan och förskoleklassen är kommunala och har ingen uttalad pedagogisk inriktning. Förskolan som vi har valt att utföra vår studie vid, ligger i en mindre stad och består av två avdelningar där barnen är 1–6 år gamla. Vi ansåg att det var relevant att göra en intervju med pedagog i förskoleklass eftersom barnen där är äldre och för att ta del av hur förskolläraren där beskriver sin roll kring barns oförmåga till lek. De intervjuade är alla verksamma och har olika

lång erfarenhet av yrket som förskollärare samt barnskötare. Några av dem har arbetat i skolans verksamhet tidigare.

## 5.3 Genomförande

Innan intervjutillfället skickade vi våra frågor till de personer som skulle delta i studien. (Se bilaga 1). En anledning till detta var att de själva önskade det samt att de skulle vara förberedda på frågorna. Intervjuerna syftade till att få ta del av pedagogernas egen roll och tankar kring ämnet barn som har svårt att delta i den fria leken. Frågorna ställdes i samma ordning till alla pedagoger och de fick möjlighet att svara fritt. Vi ställde spontana följdfrågor vilket fick våra intervjupersoner att fördjupa sig i sina svar. På detta sätt hade pedagogerna möjlighet och tid att utforma sina tankar samt ställa sina egna frågor om någonting var oklart. Innan intervjuerna visade pedagogerna oss runt för att låta oss ta del av barnens miljö. Vi intervjuade varje pedagog på deras respektive arbetsplats i ett avskilt rum i lugn och ro. Vid intervjutillfällena använde vi inte oss av ljudinspelning utan istället antecknade en av oss och den andra ställde frågorna. Emellanåt pausade vi så att vi skulle för tid till att utförligt anteckna. Vi utförde intervjuerna under några dagar eftersom vi försökte anpassa oss efter deras önskemål och schema. Varje intervju tog cirka trettio minuter.

## 5.4 Etiska aspekter

Vetenskapsrådet (2002) nämner fyra allmänna krav som är nödvändig för att forskning ska kunna bedrivas och innehålla en hög kvalitet. Dessa etiska antaganden har vi som gjort denna studie förhållit oss till. De olika huvudkraven är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet.

1. Informationskravet innebär att man informerar tydligt varje deltagare om det aktuella syftet i forskningsfrågan. Vi har informerat våra deltagare om vilka villkor som gäller och informerat dem om att det är frivilligt att delta i undersökningen och att det har rätt att avbryta deltagandet när de önskar samt att uppgifter vi samlar in kommer endast att användas till denna studie.
2. Samtyckeskravet innebär att deltagarna för studien har rätt att bestämma själva över sin egen medverkan. Vi började med att fråga vilka pedagoger som ville vara med i vår

undersökning. Vid intervjutillfället fick deltagarna skriva på ett samtycke som sedan har lämnats till Malmö Universitet.

3. Konfidentialitetskravet innebär att alla uppgifter som uppkommer under studien är konfidentiella. Detta har vi berättat för deltagarna. Med anledning av det kommer uppgifterna att förvaras på ett sätt så att obehöriga inte kommer åt dem.
4. Nyttjandekravet innebär att uppgifterna om deltagande endast ska användas för forskningsändamål. Dessa enskilda uppgifter kommer inte att användas för kommersiellt bruk eller andra icke-vetenskapliga syften. Vi har förklarat för intervjupersonerna de olika etiska kraven samt berättat för dem att känsliga uppgifter inte kommer ta del av någon annan än oss.

## 5.5 Bearbetning av data och analysmetod

Vår studie insamlade material består av intervjuer med sju pedagoger som vi har transkriberat samma dag som intervjuerna genomförts. Transkribering av empirin är det första steget i analysen enligt Alvehus (2003). Alvehus förklarar även att efter att man transkriberar ner det insamlade materialet omvandlas det till en text som är det första steget i en tolkning (ibid, s. 85). Vidare menar Alvehus att det insamlade materialet som kallas empiri bör sorteras, kategoriseras och argumenteras. Kvalitativ forskning är en tolkande forskning menar Alvehus (2013, s. 22). Alvehus beskriver att det kan vara svårt vid ett intervjutillfälle när man använder bara en metod som anteckningar som vi har gjort eftersom risken är att vad som sägs av intervjupersonerna kan förändras längs vägen.

Vi skapade ett nytt dokument och skrev ordagrant ned våra intervjupersonens svar. Först läste vi igenom intervjuerna flera gånger för att vi skulle skapa oss en helhet av de intervjuades svar. Ett syfte har också varit att hitta mönster och upptäcka något nytt tema genom vårt undersökande. Därefter började vi sortera materialet i olika kategorier eller med andra ord tematisera. Därefter har vi tillsammans tolkat deras svar och kopplat till tidigare forskning och olika teoretiska perspektiv för att sedan kunna besvara våra frågeställningar. Den sociokulturella teorin och de olika teoretiska begreppen som används i vår analys är: proximala utvecklingszon, scaffolding, mellanområde, tolkande reproduktion, samt lekstrategier.

## 6. Analys

I detta avsnitt kommer empirin att presenteras som består av intervjuer med sju pedagoger. Empirin består av fyra delar och dessa delar kommer vi i vår analys att återknyta till i våra frågeställningar. I den första delen redogör vi för pedagogers uppfattning om den fria leken, det vill säga hur de definierar denna. Med detta ville vi se likheter och olikheter i pedagogers tankar kring begreppet fria leken. I den andra delen redovisas vilken roll den fria leken har i barns utveckling enligt pedagogerna. Den tredje delen handlar om orsaker till barns oförmåga att delta i lek. I den sista delen visar vi, genom vår empiri pedagogens egen roll. I vår analysdel har citat från pedagoger markerats med siffror till exempel (1,2,3) vilka utmärker vilken intervju citatet är hämtat ifrån. I analysdelen tolkar vi vår empiri och kopplar till de olika analytiska teorierna samt begreppen.

### 6.1 Definition av den fria leken

En av frågorna som vi ställde till deltagarna var, vad innebär fri lek för dig och ges barnen friheten att leka fritt. Har lärarna inflytande eller styr ni leken? Här svarade pedagogerna på liknande sätt att det är när barn leker fritt utan en styrd aktivitet av vuxna. I förskoleklassen däremot har den fria leken mindre utrymme och är styrd med lärandesituationer. På förskolorna som vi har besökt har den fria leken en relativ stor plats i verksamheten.

I vårt empiriska material visar det sig att den fria leken enligt pedagogerna får allt mindre tid, något som de kämpar mot och försöker få in i vardagen. De uttrycker sig att den fria leken får mindre utrymme i förskolan eftersom det tillkommit många nya ämnen i förskolans läroplan vilket gör att den fria leken är begränsad. Deltagarna berättade även att många inplanerade aktiviteter och rutiner kan vara ett hinder för den fria leken. För att det ibland ska vara smidigare att växla mellan aktiviteter använder sig pedagogerna av olika pedagogiska verktyg för att hjälpa barnen att avsluta sin aktivitet, till exempel med ett timglas.

Pedagog 1 berättade att den fria leken är när barn får bestämma vad de vill leka själva utan vuxnas inblandning. Pedagog 3 beskriver den fria leken som att det är när barnen får välja själv var och med vem de vill leka med. Enligt pedagog 5 kan begreppet fri lek vara missstolkande. Pedagog 5 påpekar att fri lek inte innebär att barnen får göra vad de vill. Istället menar

pedagogen att leken sker på barnens villkor med en vuxens närvaro. ”Fri lek som begrepp är lite missvisande, tycker jag. Rent språkligt. Det innebär inte att barn får göra vad dom vill”. Pedagog 5 uttalande liknar förenligt med vad Winnicot (2003) har kommit fram till i sina texter om att vuxna ska delta i barns lek med försiktighet.

Pedagog 2 berättar att de försöker ge barnen möjlighet att leka fritt men tyvärr blir de flesta aktiviteter styrda eftersom det ofta finns ett syfte, ett lärandemål. Till exempel berättar pedagog 2 att vid en utedag går barngruppen till skogen, samlar naturmaterial till deras tema och i samband med det ger läraren också dem tid att leka fritt i skogen. I intervjun framkommer det att man skulle vilja att den fria leken får mer tid. Pedagogerna i vår studie uttryckte att den fria leken är ett samspel och detta kan vi koppla samman med Vygotskijs (Säljö, 2014) sociokulturella teori. Vygotskij (1987) menar att lek är barns dominerade aktivitet för förskolebarn och att barn lär sig med andra barn och mer kompetenta vuxna i ett samspel.

## 6.2 Lekens betydelse för barnet enligt pedagogerna

I frågan om vad barn lär sig i den fria leken svarar samtliga pedagoger att den fungerar som ett redskap till ett socialt samspel. Pedagog 2 uttrycker sig så här ”Det viktigaste med fria leken är enligt mig det sociala spelet. Genom den lär de sig att visa hänsyn till varandra, att lyssna: *Vad tycker jag? Vad tycker du?*”

Leken är viktig eftersom i den övar barn på att visa hänsyn och empati. I den fria leken kan barn utforska och hitta egna vägar. Anledningen till att pedagogerna i förskolan kämpar för att behålla den fria leken är för att den ger dem tiden och möjligheten att observera barnen och det är också här de kan få syn på de barn med sociala svårigheter, som har svårare att leka eller kliva in i lek med andra barn. Genom lek lär sig barn konflikthantering, samspel, turtagning och hur det är att vara en bra kamrat. I förskola skapar barn sinsemellan en kamratkultur som innebär att barnen skapar tillsammans sin tillvaro genom samspel. I vår empiri blir Corsaros resultat tydliga där han beskriver att barns lekar i förskola blir känsliga eftersom de när som helst kan bli avbrutna på grund av rutiner eller av andra barn. Utifrån detta menar Corsaro (2018) att barn lär sig detta och bygger upp lekstrategier för att hantera det. Genom dessa lekstrategier tar sig barn in i olika lekar samt försöker bevara sin lek.



För pedagogen som arbetat längst inom förskola är den fria leken viktig. Pedagog 1 beskriver att den fria leken är en del av barnens liv, det är deras sätt att bearbeta och utvecklas. Pedagog 1 anser att man inte ska ta för givet att alla barn kan leka.

Pedagog 7 beskriver leken som en konst och tillägger att

Jag tycker att leken är en konst dock inte självklart att alla kan, det är ett sätt att förstå världen, som en låtsasverksamhet. Fantasi är ett viktigt redskap i detta. Det kräver mycket av ett barn, för att det är jätteviktigt för att som sagt de äger leken. De måste förstå leksignaler, förstå hur andra tänker, ska kunna fantisera och kunna sätta sig in i andras situation.

Konst är liksom lek beroende av kreativitet och fantasi, som även Vygotskij (1995) betonar. Vuxna har större erfarenheter än barn och enligt Vygotskij (1995) som argumenterar att vuxnas och barns intressen är olika och därför är det begripligt att fantasin är annorlunda hos barnet än hos den vuxna.

Enligt pedagog 4 och 5 kan tillbakadragna barn eller barn som inte deltar i den gemensamma leken missa lärdomarna av samspel och sociala färdigheter. Det blir en mycket viktig aspekt för pedagogerna att vara en hjälpande hand för de barn som har svårt att leka. Nyckelordet blir i intervjuerna ”närvarande” samtidigt att inte alltid lägga sig i barnens lek. Även Winnicott (2003) redogör att vuxnas närvaro är betydelsefull med försiktighet och på barns villkor. Genom att vara närvarande och finnas där kan de hjälpa barnen att komma in i leken. Pedagog 3 framhåller att en viktig aspekt i den fria leken, är att barn själva har roligt och finner glädje. Hen menar att den fria leken ofta kan vara rörig och högljudd och att den kan uppfattas som störande. Pedagog 3 berättar också att vi vuxna bör undvika att avbryta och säga ”Stopp”. Det är nu som barnen går in i sina roller och fantasier. Pedagog 3 berättande påminner oss om Vygotskij (1978) som framhåller att glädje och föreställningsförmåga kännetecknas av leken.

### 6.3 Orsaker till barns oförmåga att delta i barns fria lek

I frågan om vad pedagoger tror kan vara orsak till barns svårigheter till lek uppfattade pedagogerna frågan på olika sätt. Orsakerna till att barn har svårt att leka med andra barn är kan vara många. Samtliga pedagoger har nämnt att kliva in i leken inte är självklart för alla barn. Enligt pedagog 1 kan alla barn leka men på olika sätt. Pedagog 1 beskriver att för barn kan lek vara att till exempel lägga pärlor, något som kanske inte stämmer överens med hennes uppfattning om lek. Detta kan bero på pedagogens syn på vad lek innebär.

Det är viktigt att nämna att det finns skillnader på småbarnsavdelning och syskonavdelning. Pedagog 5 som jobbar på en småbarnsavdelning, 1–3 år, framhåller att när barn är små kan man inte se sociala svårigheter på samma sätt som hos äldre barn eftersom de yngre barnen inte samspelar, de leker bredvid. Pedagog 5 påpekar att barn i yngre ålder ägnar mycket tid åt bredvidlek. Bredvidlek innebär att de leker bredvid varandra, fast för sig själva, på grund av deras lägre lekutvecklingsnivå. Pedagogens uttalande kan vi koppla till en av Corsaros (1979) olika lekstrategier där han beskriver att barn cirkulerar kring lek. Pedagog 5 framhäver att det kan bero på att barnet inte har knäckt de sociala koderna vilka är ömsesidighet, turtagning och samförstånd. ”Personligen tycker jag att det kan handla om att barnet kanske inte tycker om att leka, eller inte knäckt lekkoden. Då behöver man bara lite hjälp av oss vuxna att komma in i leken”.

De intervjuade pedagogerna talar om att barnen är olika med olika personligheter. Några barn är tysta och nästan osynliga eller så har de låg status i barngruppen medan andra gärna söker uppmärksamhet hos vuxna och bråkar. Båda dessa typer kan ibland välja att leka bredvid. Detta gör de för att de inte kan lekkoderna antar pedagogerna. Informanterna menar också att vissa barn vill leka själva och trivs med det. Pedagog 7 antyder att barn kan sakna tillit till en vuxen i verksamheten. ”Det kan vara så att barn saknar tillit till en vuxen på förskolan”. Detta tolkar vi till Winnicots (2003) mellanområde som behandlar relationen mellan barn och vuxen. För att barn ska kunna leka med andra barn är tillit till en vuxen ytterst nödvändig. Winnicots (2003) symboliska område kallas lekområde där tillit och ömsesidighet uppstår mellan den vuxna och barnet. Denna ömsesidighet som är en grundläggande förutsättning för att barn ska kunna medverka i lek. Flera av respondenterna tyckte att en närvarande vuxen med ett förändrat tankesätt är en viktig tillgång till barn med leksvårigheter.

Pedagogerna hade dock svårt att svara på vår frågeställning angående vad det kan bero på att barn har leksvårigheter. Pedagogerna beskrev det som någon slags ”drivkraft” som mer eller mindre finns inombords hos barnet och den fungerar som en inre motivation. Endast en av de intervjuade pedagogerna ansåg att ett ostabilt familjeförhållande samt en brist på en pålitlig vuxen kan vara en orsak till att barn har svårigheter i den sociala leken. Pedagog 3 berättar att

Jag tycker att om ett barn har svårt hemma till exempel, när en av föräldrarna dricker eller bråkar kan det påverka barnet. I mina senaste barngrupper har jag upplevt att barn som genomgått skilsmässa i sina familjer visar tecken på leksvårigheter.

Detta uttalande hänvisar oss till Winnicot (2003) samt Corsaro (2018) som menar att barn som inte leker kan vara påverkade av vilken familjesituation de upplever.

## 6.4 Pedagogens egen roll och förhållningsätt

Frågan om hur pedagoger beskriver sin egen roll och på vilket sätt de stöttar de barn som har svårt att delta i den fria leken har respondenterna tydligt förklarat att det viktigaste i det pedagogiska arbetet är att observera barn under den fria leken. Detta för att kunna få en helhet om barns lekutveckling. Pedagog 2 betonar vikten av att synliggöra och göra dessa barn intressanta, lyfta deras status för resten av barngruppen. ”Barn som inte syns blir oftast inte populära kompisar. Det blir då vår uppgift att lyfta dessa barn och göra dem intressanta för resten av barngruppen”. En viktig aspekt här också att genom observationen kunde följa barns lekutveckling samt att få syn på vad barn kan för att öka deras självkänsla. Det kompetenta barnet kan vi koppla till Winnicot (2003) som menar att barns kompetens utvecklas i samspel med vuxna.

Pedagog 7 berättar om en leksituation som tog plats på gården. Under utevistelsen observerade hen ett barn som tittade på när ett antal barn lekte. Pedagogen gick fram till barnet och frågade om något var fel. Barnet svarade då att hen inte visste hur man lekte för hen förstod inte vad leken ”Power rangers” är.

Om barnet går runt och inte gör någonting, kan det vara så att barnet inte förstår leken, till exempel Power rangers-leken. I ett sådant fall måste jag gå fram och berätta vad Power rangers är och berätta hur man leker denna lek. Jag förklarar och visar för barnet då.

Detta uttalande är överens om vad Vygotskij (1978) talar om två olika utvecklingsnivåer som han kallas för den proximala utvecklingszonen. Den ena är den aktuella nivån som handlar om vad barnet klarar att göra på egen hand, det vill säga vad barnet redan behärskar. Den andra nivån handlar om vad barnet kan klara med hjälp av en vuxen. Pedagogens yttrande kan vi även koppla till begreppet scaffolding som innebär att uppgiften för barnet bryts ner det vill säga förklaras bit för bit så att det blir mer lättbegripligt.

När man som pedagog ser problemet som uppstår kan man skapa rätt förutsättningar för samlek. Det finns flera aspekter som man kan tänka på. Det kan vara så att leken är för svår, det kan vara för många som är involverade i leken men det kan också handla om barn som kanske inte vill leka för stunden. Dessa anledningar gör att man försöker dela in barngruppen så det blir färre barn. På förskolorna som vi har besökt berättade pedagogerna att det var viktigt att skapa lugna lekmiljöer vilket också Vygotskij (1978) betonar. De deltagande i studien lyfter fram att stora barngrupper kan för vissa barn kännas skrämmande. En del barn kan uppleva för många intryck som jobbigt. Vid flera tillfällen ser pedagogerna på förskolan och i förskoleklassen till att dela in barnen och skapa mindre grupper. För att barnet ska kunna leka behövs lekfulla vuxna och en lekstimulerande miljö med en andra ord an aktiv lärare, aktiv elev och en välorganiserad miljö. Miljön och de vuxna blir redskap för att utvidga sitt kunnande på alla områden menar Vygotskij (1978). Genom att vara en delaktig och närvarande pedagog kan man observera hur leken utvecklas. Ett övergripande resultat av studien är att pedagogernas närvaro i den fria leken har stor betydelse. Detta stämmer överens med vad Vygotskij (1978) och Winnicot (2003) lyfter fram i sina texter. Pedagogerna påpekar även att det inte alltid är bra att lägga sig i barns lek eftersom upplevelser med andra barn kan aldrig ersättas av samspel med de vuxna. Enligt pedagog 5 tar pedagoger olika roller i barnens lek och tillägger att

Det är jätteviktigt att bjuda på sig själv och ha roligt tillsammans med barnen. Då är det lättare att möta barnet i deras fantasivärld. Men det är förstås som så att många vuxna kan känna sig löjliga att förändra tonen eller dramatisera. På något sätt som en skådespelare som står på scenen och tar olika roller. Ibland leker jag med barnen, ibland observerar dem och vägleder dem under lekens stund.

Samtliga intervjupersoner anser att man som pedagog först och främst bör bygga upp en bra relation till dessa barn med sociala svårigheter. Pedagog 3 berättar att ”Vi pedagoger måste finnas där som en trygg bas. Om ett barn inte känner tillit till den vuxna blir det ännu svårare att våga leka med andra barn. Vi vuxna bör vara en förebild och vägleda barn för att de ska kunna komma in i andras lek och samspela med de andra.”

Pedagog 2 uttryckte att vi vuxna bör bjuda på oss själva, på detta sätt kan man närma sig barns medvetandetillstånd. De flesta av de intervjuade pedagogerna var överens om att vuxna bör vara närvarande i barnens lek. De flesta informanterna är överens om att ha en bra kontakt med vårdnadshavare är en viktig aspekt och underlättar pedagogers arbete på förskola. Det ger en god förutsättning för barn som har svårt att leka. Genom att kartlägga problemet och hämta åtgärder bidrar det till barnets bästa. ”Att kommunicera med barnen samt med kollegorna och

att ha en bra kontakt med vårdnadshavare är också jätteviktigt. Men det är viktigast att barnen känner sig trygga”.

Även i förskoleklassen ger man barn med svårigheter stöd i olika former. Pedagog 6 menade att pedagogernas förhållningssätt och kunskap är avgörande i barns lek. Enligt pedagoger tar de olika roller i barns lek genom att anpassa dem efter barns behov. Majoriteten av de intervjuade konstaterade att det är mycket viktigt att inte bara visa barnen hur man gör eller leker, utan att kommunicera kontinuerligt. Inom den sociokulturella teorin är språket centralt. Språket fungerar som ett redskap som människor använder för att förstå sin omvärld. Att kommunicera med barnen samt kollegerna får dem möjlighet att få en bredare information om enskilda barn samt hela barngruppen. Pedagog 1 berättar att

Under våra reflektionstimmar diskuterar vi och reflekterar om barngruppen och enskilda barn. Detta är vår tid att kommunicera och komma fram till beslut om hur vi ska gå tillväga för att stötta det barn som behöver stöd med det sociala samspelet. Det handlar om att kommunicera med varandra i arbetslaget.

## 6.4 Sammanfattning

Resultaten visar att barn lär sig de sociala färdigheterna i den fria leken vilket är att kompromissa, lyssna och visa hänsyn till varandra och samspela. En annan viktig aspekt med den fria leken är att barnen känner glädje och har roligt under aktiviteten.

En del av de intervjuade pedagogerna beskrev att det kan finnas olika orsaker till barns oförmåga att leka. Analysen visar också att problemområdet är komplext och har olika ingångar. Det kan finnas en rad olika orsaker till att barn inte leker. Vissa barn saknar tillit till en vuxen. Ålder och barns mognad eller låg status kan vara en orsak till att barn har svårt att delta i den fria leken. Vuxnas deltagande i lek ska ske med försiktighet och på barnens villkor och detta var något som alla respondenterna påpekade.

En intressant aspekt i vår studie har varit att endast en pedagog lyfte fram att barns oförmåga till att leka kan med stor sannolikhet påverkas av familjens situation. Resten av pedagogerna var obekväma med frågan, det vill säga detta betraktas vara inom sekretess. Hur barnet är och mår i förskolans verksamhet är det som man sätter fokus på. Det som sker i hemmet räknas som en institution utanför. I denna fråga fanns det skillnad kunskapsmässigt mellan förskollärare

och barnskötare. Barnskötaren gentemot förskolläraren hade inte kunskap om olika teorier om barns förmågor till att inte kunna leka.

Våra analyser visar att enligt pedagogerna som vi har intervjuat ges den fria leken stort utrymme i den pedagogiska verksamheten på förskolan. Dock har den mindre utrymme i förskoleklassen. Analysen framvisar också att det sociala samspelet bidrar till socialisationsprocessen och har en betydande faktor för barns lärande. I intervjuerna berättar pedagogerna att de försöker vara lyhörda och ge utrymme för barns önskemål och intressen i den fria leken. En viktig aspekt som analysen visar är att enligt pedagoger deltar de med sin egen lekfullhet och vågar bjuda på sig själva. Pedagogerna deltar i barns lek i vissa tillfällen som observatör eller ledare.

Pedagogerna som vi har intervjuat anser att de bemöter alla i barngruppen på ett likvärdigt sätt och att deras bästa analytiska verktyg är observationer under den fria leken. Genom observationer kan de följa deras lekutveckling och därigenom kan de se vilka barn som har svårt att delta i den fria leken. Istället för att se svagheter hos barn ser de istället vad barn kan, för att lyfta deras självkänsla. Att synliggöra barnet för resten av barngruppen är en viktig aspekt.

## 7. Diskussion

I vårt diskussions kapitel återgår vi till vårt syfte och till våra frågeställningar. Studien sätts i ett större sammanhang i relation till tidigare forskning. Syftet med detta examensarbete är att genom intervjustudier få ta del av pedagogers beskrivningar av lekens betydelse och hur de ser på sin egen roll inför barns oförmåga att leka i den fria leken. Vilka anledningar finns till att alla barn inte deltar i den fria leken på lika sätt? Detta kapitel är indelat i fyra delar: resultatdiskussion, metoddiskussion, yrkesrelevans och fortsatt forskning.

### 7.1 Resultatdiskussion

I vår studie har vi kommit fram till att pedagogerna försöker höja barnens status genom att synliggöra och lyfta barns styrkor istället för att se vad barnen inte kan. Pedagogerna antyder att barn med brist på social kompetens oftast inte är omtyckta av andra barn. Detta påstående bekräftas av Löfdahl och Hägglund (2006) som menar att popularitet hos kompisarna ses som en definition av social kompetens. Även i våra intervjuer med pedagoger framkommer att barns ålder, mognad eller brist på sociala koder liksom turtagning, ömsesidighet och samförstånd kan spela roll till svårigheter i lek. En viktig förutsättning som även Kelley (2017) kommer fram till är att pedagogernas uppgift är att stärka barnets självbild så att barnet ska känna sig självständig och klara sig i lek. Att inta ett vuxenperspektiv gentemot sociala problem är nödvändigt för att få en nyare bild av problemet.

I beskrivningen till sin egen roll svarade respondenterna att vuxna försöker lyssna på barnen på ett inlevelsefullt sätt och genom det bidrar de till ett bra samspelsklimat. Detta bekräftar även Bygdeson-Larsson (2010) att barn behöver en pålitlig och lyhörd vuxen som man har tillit till.

Orsakerna till barns svårigheter till lek är komplext och kan bero på flera olika faktorer. Endast en pedagog ansåg att det kan finnas samband mellan ett barns familjeförhållanden och barns oförmåga till att leka i den fria leken vilket stämmer med Corsaro (2018) som beskriver att känslomässiga situationer i hemmet kan påverka barns lekförmåga. Skånfors (2013) benämner att pedagogers uppdrag är att stödja och stimulera barns utveckling, och menar också att barns sociala position och förmågor är knutet till kön och ålder.

Några av våra respondenter berättade att de både deltar och observerar barns lek. Observationen var det som enligt våra pedagoger är mest betydelsefullt. På detta sätt blir observationen ett viktigt analysverktyg. Jung (2012) beskriver i sin studie att pedagoger tar olika roller i barns lek. Jung påpekar att den viktigaste rollen som pedagoger har är att vara observatörer under den fria leken. Då kan pedagogerna upptäcka eventuellt kartlägga åtgärder hos enskilda barn som har svårt att delta i den fria leken. Pedagogerna i vår studie berättade också att de intar olika roller i barns lek.

Kontinuerligt reflekterar pedagogerna i vår studie sinsemellan om vilka barn som eventuellt är i behov av stöd till lek. På detta sätt tar dem hjälp av varandra. Bygdeson-Larsson (2010) skriver i sin avhandling att pedagoger under reflektion kan ta hjälp av varandra och söka hjälp hos sina kollegor.

Pedagogens lyhördhet påverkar barns sociala förmågor som Kelley (2017) samt Bygdeson-Larsson (2010) beskriver i sin studie, då de menar att de mest betydelsefulla aspekterna hos pedagoger är lyhördhet och responsivitet samt aktivt deltagande i barns lek.

## 7.1 Metoddiskussion

Vi har genomfört sju intervjuer med förskollärare samt barnskötare i förskolan och i förskoleklass. Med en kvalitativ intervjumetod kunde vi ta del av pedagogers berättande om deras individuella roll och förhållningssätt kring barn med leksvårigheter. Med hjälp av semistrukturerade intervjuer fick de intervjuade pedagogerna möjlighet samt utrymme till att utforma sina svar fritt och att vara aktiva. Vi båda två studenter är oerfarna intervjuare dock anser vi att utföra intervjuer är ett bra sätt att samla in information på. Att spela in våra intervjuer med hjälp av en bandspelare kunde ha varit ett annat alternativ. Detta för att kunna kombinera inspelningen med den kvalitativa intervjumetoden för att underlätta vår empiriska tolkning ännu noggrannare. Om vi kritiskt reflekterar vårt metodval anser vi att vi med fler metoder som observation eller litteraturstudie hade vi kunnat få fram ett annat resultat.

## 7.2 Yrkesrelevans

Under våra VFU perioder har vi båda mött barngrupper där barn har haft svårt för att komma in i lekgemenskap under den fria leken. I vårt examenarbete har vi fördjupat oss i detta problemområde eftersom vi anser att mer kunskap är nödvändig då forskning inom detta



område är begränsad. I vår profession har vi också en skyldighet gentemot barn i svårigheter. Vi som pedagoger har skyldighet att ingripa och ge barnet stöd. Efter att vi införskaffat kunskap kring barn oförmåga till lek kan vi i vår framtida yrkesroll verka för dessa barn ges rätt stöd.

### 7.3 Fortsatt forskning

Under tiden vi har arbetat med denna studie har vi upptäckt att det finns många andra synvinklar inom detta forskningsfält som man hade kunnat gå vidare med. Om vi hade haft möjligheten att utföra etnografiska observationer under en längre tid hade vi kunnat observera barnen. På detta sätt hade vi kunnat se med egna ögon i vilka situationer barns oförmåga till lek visar sig i den fria leken. Vid observationstillfällena hade man också kunnat se pedagogernas bemötande. Stämmer deras beskrivelser av deras roll? Ett annat perspektiv som vi hade kunnat ta hänsyn till är den pedagogiska miljön.

# Referenser

Alvehus, Johan (2013). *Skriva uppsats med kvalitativ metod: en handbok*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Bygdeson-Larsson, K. (2010), *Vi började se barnen och deras samspel på ett nytt sätt. Utveckling av samspelsdimensionen i förskolan med hjälp av Pedagogisk processreflektion*. Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap. Umeå: Umeå universitet.

Corsaro, William A. (2018), *The sociology of childhood*. Fourth edition. Los Angeles: SAGE.

Corsaro, William A. (1979). 'We're Friends, Right?': Children's Use of Access Rituals in a Nursery School. *Language in Society*. Vol. 8, No. 3, pp. 315-336

[https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform\\_sv?pk\\_source=google\\_ads&pk\\_medium=paid&pk\\_campaign=gdpr2019](https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform_sv?pk_source=google_ads&pk_medium=paid&pk_campaign=gdpr2019)

Folkman, Marie- Louise & Svedin, Eva (2003). *Barn som inte leker*. Stockholm: Runa förlag

Jung, J. (2012). *Teachers roles in infants play and its changing nature in a dynamic group care context*. *Early Childhood Research Quarterly*, 28(2013), 187-198.

DOI: 10.1016/j.ecresq.2012.05.001

Johansson, E. (2009), *Barns samspel*. I S. Sheridan, I. Pramling, Samuelsson & E. Johansson (red.). *Barns tidiga lärande, en tvärsnittsstudie om förskolan som miljö för barns lärande* (s. 185–214). Göteborg: Göteborg studies in educational sciences 284.

Kelley, Laura (2017), *Solution Stories: A Narrative Study of How Teachers Support Children's Problem Solving*. *Early Childhood Educ J* (2018) 46:313–322 DOI: 10.1007/s10643-017-0866-6

Knutsdotter Olofsson, Birgitta (1987), *Lek för livet*. Stockholm: HLS förlag.

Knutsdotter Olofsson, Birgitta (2003), *I lekens värld*. Stockholm: Liber.

Lillemyr, O. F. (2002), *Lek – upplevelse – lärande i förskola och skola*. Stockholm: Liber.

Löfdahl, Annika & Hägglund, Solveig (2006), *Power and participation: social representations among children in pre-school*. Karlstad: Division for Educational Sciences, Karlstad University.

Patel, Runa & Davidson, Bo (2011). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 4., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur

Skolverket (2010), *Läroplan för förskolan, Lpfö 98*. (rev. uppl.). Stockholm: Skolverket.

Skånfors, Lovisa (2013), *Barns Sociala vardagsliv i förskolan*. Karlstad: Universitetstryckeriet.

Säljö, R. (2014), *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

UNICEF Sverige (2009), *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: UNICEF Sverige. <https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen>

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning [Elektronisk resurs]*. Stockholm: Tillgänglig på Internet: [https://www.gu.se/digital-Assets/1268/1268494\\_forskningsetiska\\_principer\\_2002.pdf](https://www.gu.se/digital-Assets/1268/1268494_forskningsetiska_principer_2002.pdf)

Vygotskij, Lev (1995). *Fantasi och kreativitet*. Göteborg: Daidalos AB.

Vygotskij, Lev Semenovich (1978). *Mind in Society: the development of Higher Psychological Processes*. United states of America: Harvard university press.

Wood, David; Bruner, Jerome S. & Ross, Gail. (1976): The Role of Tutoring in Problem Solving. *J. Child Psychol. Psychiat.*, 17:1, s 89–100.

Winnicott, D. W (2003). *Lek och verklighet*. Stockholm: Bokförlaget Natur och kultur.

# Bilaga

## Fri lek:

- Vad är fri lek för dig? Hur kan du definiera den?
- Hur stor plats har den fria leken i verksamheten?
- Vad lär sig barnen genom den fria leken?
- Är du själv delaktig i barns fria lek? På vilket sätt?
- Kan du koppla eller nämna några teorier och vilket samband finns mellan barns lek och lärande?

## Barn som har svårt att delta i den fria leken:

- Varför leker inte barn i den fria leken enligt dig?
- Vad skulle hända med dessa barn om de inte utvecklar de sociala färdigheterna?
- Vad kan det bero på enligt dig?
- Ser du något samband mellan familjeförhållande och barn som inte leker? Om ja, kan du uttala dina åsikter?
- Kan du ge några exempel när barn inte leker i den fria leken?

## Pedagogens roll:

- Vilken roll har du som pedagog i barns fria lek?
- På vilket sätt jobbar du som pedagog med barn som har svårt att leka i den fria leken?
- Kan du ge några exempel på hur du stöttar barn med svårigheter i den fria leken?
- Hur jobbar ni i arbetslaget för att ska kunna hjälpa dessa barn? Kan du beskriva det?